

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 438

**Sytuacja rodzin i polityka rodzinna
w Polsce po dekadzie członkostwa
w Unii Europejskiej**

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Joanna Świrska-Korlub
Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz
Korekta: Hanna Jurek
Łamanie: Agata Wiszniowska
Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest częścią projektu naukowego obejmującego V Ogólnopolską Konferencję Naukową pt. *Polityka rodzinna w Polsce po dekadzie członkostwa w Unii Europejskiej*, zorganizowaną przez Katedrę Socjologii i Polityki Społecznej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Oddział Dolnośląski Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej, oraz Międzynarodowe Centrum Badań i Analiz (ICRA), która odbyła się w Warszawie w 2015 roku

Projekt został dofinansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192

e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-593-3

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: EXPOL

Spis treści

Wstęp.....	7
------------	---

WARUNKI FUNKCJONOWANIA RODZIN

Marek Kośny, Joanna Szczepaniak-Sienniak: Sytuacja ekonomiczna polskich rodzin z dziećmi po dekadzie członkostwa w Unii Europejskiej / Economic situation of Polish families with children after the decade of membership in the European Union	11
Sławomir Kalinowski, Lidia Jabłońska-Porzuczek: Ubóstwo rodzin monoparentalnych w Unii Europejskiej / Poverty of monoparental families in the European Union	32
Adam Kubów: Sytuacja mieszkaniowa w Polsce w okresie członkostwa w Unii Europejskiej w kontekście polityki rodzinnej / The housing situation in Poland in the period of membership in the European Union in the context of family policy.....	47
Piotr Michoń: Udział ojców w czynnościach związanych z opieką nad dzieckiem – międzynarodowa analiza porównawcza / Father's participation in activities related to childcare – international comparison	64
Wojciech Nowiak, Stein Kuhnle, Dominika Narożna: Rodzina migracyjna. Obraz rodziny na podstawie badań polskich imigrantów w Norwegii / Migrants families. The experiences of Poles in Norway	81
Justyna Szachowicz-Sempruch: Nieodpłatna praca w domu i polityka rodzinna jako formy przemocy instytucjonalnej / Unpaid domestic work and the family policy as forms of institutional violence	107
Katarzyna Peter-Bombik, Agnieszka Szczudlińska-Kanoś: Problematyka rodzinna w dokumentach strategicznych polskich województw na przykładzie Małopolski / Family issues in the strategic documents of Polish voivodeships – example of Małopolska Voivodeship.....	126

ZMIANY W POLITYCE SPOŁECZNEJ WOBEC RODZINY

Lucyna Prorok: Modernizacja <i>welfare state</i> oraz innowacje społeczne na przykładzie szwedzkiej polityki rodzinnej – szanse wdrożenia w Polsce / The modernization of welfare state and social innovations on the example of the Swedish family policy – chances of initiating in Poland	141
Iwona Taranowicz: Polityka rodzinna a przemiany współczesnej rodziny / Family policy vs. changes of contemporary family.....	153
Olga Kowalczyk: Jaka polityka społeczna wobec rodzin z osobami niepełnosprawnymi w Polsce? / What should be social policy towards families with disabled persons in Poland?.....	166

Anna Kurowska: Zmiany w dostępie do usług opieki nad dzieckiem poniżej trzech lat i popyt na te usługi w polskich gminach / Changes in access to early childcare services and demand on these services in Poland on the local level.....	180
Weronika Urbaniuk: Zmiany w urlopach dla rodziców w Polsce w latach 1989-2016 / Changes in leave for parents in Poland in the years 1989-2016	192
Anna Bebel: Wpływ Karty Dużej Rodziny na poprawę sytuacji rodzin wielodzietnych w Polsce – ocena na podstawie zogniskowanych wywiadów grupowych / The impact of Large Family Card on improving the situation of large families in Poland – an assessment based on focus group interviews..	206

Wstęp

Niniejsza książka to kolejne opracowanie z zakresu prac naukowo-badawczych dotyczących rodziny i polityki rodzinnej. Skupia ono wyniki badań empirycznych i teoretycznych ukazujące zmiany, wyzwania i perspektywy polityki rodzinnej w Polsce w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej.

Tematyka publikacji skłania do pogłębionej refleksji nad dylematem, czy przynależność naszego kraju do Unii Europejskiej wpłynęła, a jeśli tak, to w jaki sposób, na sytuację polskich rodzin oraz politykę rodzinną w Polsce. Aktualnie ten problem i podobne dylematy są o tyle szczególne, że niedawno minął znamieny – już bowiem dziesięcioletni, okres reformowania i tworzenia nowych, opartych na unijnych podstawach rozwiązań, które zmierzają do poprawy warunków życia rodzin. Te podstawy stanowią określone dyrektywy, strategie, wskaźniki i inne wytyczne, wyznaczające kierunki zmian w polityce rodzinnej, do których poszczególni autorzy odnoszą się w swoich artykułach.

Warto zwrócić uwagę, że tematyka publikacji odzwierciedla najbardziej naglące problemy polskich rodzin oraz wyzwania wobec polityki rodzinnej – głównie rządu, ale też innych podmiotów. W pierwszej części znaleźć można ciekawe analizy dotyczące sytuacji ekonomicznej oraz mieszkaniowej rodzin, opieki nad dzieckiem, migracji rodzin czy przemocy domowej. Interesujące jest tu także ukazanie miejsca i ważności problematyki rodzinnej w działaniach polskich województw.

Część drugą, dotyczącą polityki rodzinnej, otwiera artykuł, który wpisuje się w coraz bardziej zagorzałą dyskusję nad przyszłością współczesnego *welfare state* oraz nad kierunkami modernizacji polityki społecznej, w tym wobec rodziny w ogóle. Podobne aspekty pojawiają się w kolejnych tekstach – o polityce społecznej wobec rodzin z osobami niepełnosprawnymi oraz instrumentach polityki rodzinnej wobec rodzin z małymi dziećmi (usługach wobec rodzin z dziećmi do lat 3, urlopach z tytułu opieki nad dzieckiem) i rodzin wielodzietnych (Karcie Dużej Rodziny).

Redaktorzy opracowania serdecznie dziękują wszystkim autorom, którzy przez złożenie swych artykułów poparli inicjatywę wydania niniejszej publikacji, a w zamieszczonych w niej tekstach wyrazili swoje przekonanie o potrzebie dalszego rozwoju badań poświęconych tematyce rodziny i polityki rodzinnej.

Joanna Szczepaniak-Sienniak, Adam Kubów

Piotr Michoń

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
e-mail: piotr.michon@ue.poznan.pl

UDZIAŁ OJCÓW W CZYNNOŚCIACH ZWIĄZANYCH Z OPIEKĄ NAD DZIECKIEM – MIĘDZYNARODOWA ANALIZA PORÓWNAWCZA*

FATHER'S PARTICIPATION IN ACTIVITIES RELATED TO CHILDCARE – INTERNATIONAL COMPARISON

DOI: 10.15611/pn.2016.438.04

JEL Classification: D13, D91, E24, J13

Streszczenie: Do niedawna powszechnie przyjmowano założenie, że opiekowanie się dzieckiem jest domeną kobiet. Współczesne badania wyraźnie pokazują, że w większości bogatych krajów zaangażowanie ojców w sprawowanie opieki nad swoimi dziećmi rośnie. Opieka przestaje być traktowana jako obciążenie, którego rodzice pragną unikać, a staje się formą inwestycji w dziecko. Choć zaangażowanie ojców rośnie, nie oznacza to, że na równi z kobietami wykonują oni czynności związane z opieką nad dzieckiem. Celem artykułu jest wskazanie różnic w poziomie feminizacji/maskulinizacji zadań opiekuńczych (ubieranie, dowożenie, opieka w czasie choroby, pomoc przy lekcjach, zabawa, usypianie) w gospodarstwach domowych rodziców małych dzieci w 16 krajach. Ponadto artykuł wskazuje na różnice między krajami pod względem zaangażowania ojców w wykonywanie poszczególnych zadań opiekuńczych w zależności od ekonomicznego modelu rodziny. Wyniki badania wskazują, że poziom feminizacji znacznie się różni w zależności od rodzaju czynności: największy jest w przypadku ubierania i opieki nad chorym dzieckiem, a najmniejszy w przypadku zabawy z dzieckiem. Dodatkowo wskazano na istotne różnice w poziomie feminizacji zadań opiekuńczych w zależności od ekonomicznego modelu rodziny.

Słowa kluczowe: opieka nad dzieckiem, feminizacja, maskulinizacja, *gender*, opieka ojcowska, podział pracy.

Summary: Until recently it was commonly assumed that caring for children is the domain of women. Modern research clearly shows that in most rich countries the involvement of fathers in caring for their children has been growing. Care ceases to be treated as a burden that parents want to avoid, and it becomes a form of investment in the child. Although the involvement of fathers is growing, it does not mean that they participate in care equally to women. The purpose of this article is to identify differences in the level of feminisation of caring tasks (dressing, driving, care during illness, help with lessons, fun, snooze) in households of parents of young

* Artykuł przygotowano w ramach realizacji projektu badawczego nr 2013/11/B/HS5/03618, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

children in 16 countries. Furthermore, the article points out the differences between countries in terms of involvement of fathers in caring individual tasks depending on the economic model of the family. The survey results reveal that the level of feminization varies considerably depending on the type of actions: the largest is for dress and care for a sick child, and the smallest for play with a child. Additionally, significant differences in the level of feminisation of caring tasks depending on economic model of the family have been observed.

Keywords: childcare, feminisation, masculinisation, gender, parental care, division of labour.

*[...] każde znane ludzkie
społeczeństwo niezachwianie opiera
się na wyuczonym opiekuńczym
zachowaniu mężczyzn.*

Margaret Mead

1. Wstęp

Jeszcze do niedawna w debacie zarówno publicznej, jak i naukowej sprawowanie opieki było traktowane jako problem bezpośrednio i nierozzerwalnie powiązany z kobietami. Zakładano powszechnie, że to kobieta – matka – opiekunka przejmuje na siebie większość obowiązków związanych z opieką nad dzieckiem, osobą chorą czy niedołązną. A ponieważ sprawowanie opieki niesie określone korzyści i, zdecydowanie częściej wskazywane, koszty, to kobieta jest ich adresatem i ofiarą. Dopiero od relatywnie krótkiego czasu uwagę badaczy i polityków zaczęło przykuwać ojcowskie zaangażowanie w opiekę nad dzieckiem. Stało się tak z kilku powodów, z których trzy wydają się najbardziej wyraziste. Pierwszym jest aktywność kobiet, w tym kontekście szczególnie matek, na rynku pracy. Ta zmiana sprawiła, że zaczęliśmy zadawać sobie pytanie o to, jak praca zawodowa kobiet wpływa na podział opieki w gospodarstwie domowym. Powód drugi to potwierdzony badaniami naukowymi pozytywny wpływ, jaki na dobrostan i rozwój dziecka ma zaangażowanie ojca w sprawowanie opieki. Powód trzeci odnosi się do równości płci, której osiągnięcie nie jest możliwe bez zwiększania relatywnego udziału ojców w sprawowaniu opieki nad dziećmi.

W tym artykule podejmuje się próbę znalezienia odpowiedzi na pytania o różnice w sprawowaniu opieki przez ojców w różnych krajach. Świadomie pominięto poruszane wielokrotnie w literaturze zagadnienie ilości czasu przeznaczanego na sprawowanie opieki. W tym artykule analizowane będą różnice między kobietami i mężczyznami w rodzaju wykonywanej opieki. Dwa główne cele artykułu to: (1) wskazanie różnic w stopniu feminizacji/maskulinizacji opieki w zależności od rodzaju wykonywanej czynności; (2) przedstawienie różnic między krajami w zakresie

zaangażowania ojców w sprawowanie opieki nad dzieckiem. Aby osiągnąć te cele, analizie empirycznej poddano sześć czynności związanych ze sprawowaniem opieki (np. ubieranie dziecka, odrabianie lekcji z dzieckiem) i przeanalizowano ich podział w czterech różnych ekonomicznych modelach rodziny w 16 krajach. Szczególną uwagę poświęcono podziałowi obowiązków rodzinnych w Polsce na tle wybranych krajów z Unii Europejskiej. W celu uzyskania pełniejszego obrazu w analizie porównawczej wykorzystane zostały również dane z krajów spoza Unii, takich jak: Rosja, Norwegia, Gruzja oraz Australia.

2. Znaczenie opieki sprawowanej przez ojców

Pleck [2010] podkreśla, że zaangażowanie ojców w sprawowanie opieki fizycznej, szczególnie w początkowych latach życia dziecka, okazuje się kluczowe dla kształtowania relacji ojciec-dziecko oraz społeczno-emocjonalnego rozwoju dziecka. Dobre ojcostwo znacząco przyczynia się do właściwego rozwoju dziecka, a fakt, że to, w jaki sposób ojciec tworzy relacje z dzieckiem, ostatecznie jednak nie musi być decydujące dla rozwoju dziecka, nie świadczy o tym, że relacja ta nie ma znaczenia [Planck 2010]. Psychologowie (przegląd zob. w [Lamb 2010]) zwracają uwagę, że nie ma silnego uzasadnienia dla odmiennego wartościowania opieki sprawowanej przez ojców i przez matki. Rodzice wydają się w podobny, a nie w odmienny sposób oddziaływać na rozwój swoich dzieci (co widać w wynikach badań analizujących wpływ nieobecności jednego z rodziców). Poza tym cechy indywidualne ojca (intelekt, ciepło, męskość) w mniejszym stopniu kształtują dziecko niż relacja, jaką tworzą oni ze swoim potomstwem. Oddziaływanie ojców na dzieci różni się w zależności od typu rodziny, a wpływ ojca zależy od szerszego kontekstu rodzinnego. Ojcowie oddziałują na dzieci, nie tylko tworząc relacje bezpośrednio z nimi, ale również przez swoje relacje z innymi dziećmi, partnerem czy własnymi rodzicami. Również dla samych ojców, co potwierdzają m.in. badania przeprowadzone w Polsce [Włodarczyk 2014], relacja z dzieckiem staje się coraz ważniejsza. Ojcowie przestają ograniczać się do roli żywiciela rodziny i zaczynają aktywnie uczestniczyć w sprawowaniu opieki.

Poza pozytywnym oddziaływaniem na rozwój dziecka, zaangażowanie ojca w sprawowanie opieki może też mieć inne konsekwencje. Jedną z nich jest pozytywny wpływ na relacje między rodzicami. Badania przeprowadzone wśród brytyjskich rodziców wskazują, że wraz ze wzrostem relatywnego udziału ojców w opiece nad dzieckiem rośnie zadowolenie matek z relacji ze swoim partnerem. Zadowolenie ojców z tejże relacji rośnie z kolei wraz ze zwiększaniem się liczby godzin opieki w ujęciu absolutnym, a do tego opiece sprawowanej przez ojca towarzyszy zwiększenie stabilności związku [Schober 2012].

Amerykańska socjolożka Mary Blair-Loy [2003] badała pary, w których żony były menedżerkami i zarabiały relatywnie więcej od swoich mężów. Mimo to badane pary nawet nie rozważały możliwości, by to mężczyzna zmniejszył swoje zaangażowanie

w pracę zawodową po to, by zajmować się dzieckiem. Matki odczuwały moralny obowiązek opieki nad swoimi dziećmi. Z kolei ojcowie opierali się idei ograniczenia swojej roli jako żywiciela rodziny [Blair-Loy 2003]. Te obserwacje pokazują, jak silnie role płciowe kształtują decyzje w gospodarstwie domowym.

Jedną z konsekwencji (braku) zaangażowania się ojców w opiekę nad dzieckiem mogą być decyzje dotyczące posiadania kolejnego dziecka. Badania przeprowadzone w Norwegii wskazują, iż w pary z jednym dzieckiem, w których respondenci byli najbardziej zadowoleni z podziału opieki, relatywnie częściej decydowały się na drugie i kolejne dzieci [Dommermuth i in. 2015].

3. Podstawy teoretyczne podziału opieki w gospodarstwie domowym

Teoretyczne modele tłumaczące podział opieki nad dzieckiem między kobietą a mężczyzną wykorzystują dobrze rozwinięte podziały pracy (płatnej i niepłatnej) w gospodarstwie domowym. W tym miejscu przedstawione zostaną zarysy czterech z nich: teorii specjalizacji, teorii wymiany, perspektywy dostępności czasu, perspektywy tożsamości płciowej.

Teoria specjalizacji. Osadzona w nowej ekonomii gospodarstwa domowego perspektywa specjalizacji zawiera się w stwierdzeniu, iż dla dobra wszystkich członków gospodarstwa domowego osoby dorosłe powinny zajmować się wypełnianiem tych zadań, w których osiągają relatywnie wyższą efektywność [Becker 1981]. A zatem jeżeli jedna z osób (zwykle mężczyzna) może zarobić na rynku relatywnie więcej niż druga osoba, to w pierwszej kolejności powinna się ona specjalizować w zarabianiu pieniędzy, podczas gdy druga osoba (zwykle kobieta) przejmie na siebie pozostałe obowiązki związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego i opieką. Zdaniem Beckera podział pracy w gospodarstwie domowym jest prostym wyrazem wyborów i preferencji racjonalnych osób, których wspólnym celem jest maksymalizacja użyteczności gospodarstwa domowego [Michoń 2008]. Choć Beckerowski model zakłada „ślepotę na płęć”, tj. jeżeli kobieta zarabia relatywnie więcej, to ona powinna specjalizować się w zdobywaniu pieniędzy na rynku, a tym samym mężczyźnie przypada rola gospodarza domowego, to w praktyce nie jest to zbyt często obserwowane. Zdaniem Beckera kobiety mają biologiczną przewagę nad mężczyznami do tego, by zajmować się opieką nad dzieckiem. Dekady badań i dyskusji naukowej nad modelem Beckera pozwoliły zwrócić uwagę na jego ograniczenia: (1) nie zawsze działanie jednostki jest nakierowane na korzyść gospodarstwa domowego – co przeczy podstawowemu założeniu modelu; (2) założenie stałości preferencji – model specjalizacji zakłada, że preferencje pozostają stałe, tzn. w czasie podejmowania decyzji i w okresie zbierania ich owoców człowiek kieruje się tymi samymi drogowskazami; badania cyklu życia prowadzą do podważenia tego założenia; (3) badania *welfare state* wskazują, że kontekst stworzony przez politykę społeczną może wpływać na kształtowanie lub utrzymywanie określonego modelu podziału ról w rodzinie; (4) o ile „biologiczna

przewaga” sprawia, że kobiety nie mogą być zastąpione w rodzeniu i karmieniu dzieci, niewiele mówi nam ona o nierównościach w podziale takich obowiązków, jak np. sprzątanie, gotowanie czy naprawianie samochodu.

Perspektywa dostępności czasu. Również w tym ujęciu przyjmuje się, że dorośli działają wspólnie dla dobra całego gospodarstwa domowego. Ten z partnerów, który w większym stopniu poświęca się pracy zawodowej, jest poniekąd (częściowo) zwolniony z wykonywania pracy niepłatnej. W tym kontekście ważne są zarówno warunki na rynku pracy (czas pracy, poziom bezrobocia, poziom wynagrodzeń), regulacje dotyczące urlopów na opiekę nad dzieckiem, instytucjonalna opieka nad dzieckiem, koszt zastąpienia przez usługi i produkty dostępne na rynku), jak i czynniki wewnątrz gospodarstwa domowego, takie jak liczba i wiek dzieci. Choć wiele badań potwierdza znacznie wspomnianych zmiennych kontekstowych, okazują się one mieć relatywnie większe znaczenie dla kobiet niż ich partnerów (zob. [Bianchi i in. 2000; Michoń 2016]).

Teoria wymiany. O ile perspektywa dostępności czasu i teoria specjalizacji zakładały, że dorośli partnerzy dążą do wspólnego dobra, o tyle teoria wymiany osadzona jest na założeniu, że każdy z partnerów ma własne cele i ich osiągnięcie może odbywać się kosztem drugiej osoby. Kluczowym pojęciem w tej teorii są: zasoby; w tym głównie dochód i poziom wykształcenia. To ich posiadanie w relacji do tego, co posiada druga osoba, kształtuje podział pracy w gospodarstwie domowym. Partner posiadający ich więcej, decyduje o tym, jak przebiega podział obowiązków domowych, a co za tym idzie – unika wykonywania nużących zadań, pozostawiając ich wykonywanie drugiej osobie. Nierówności w podziale pracy niepłatnej, w tym opieki nad dzieckiem, mogą też wynikać z relatywnie niższego, w porównaniu z pracą zawodową, statusu, jakim te czynności cieszą się w społeczeństwie [United Nations 2011].

Perspektywa płci. W ekonomicznym modelu tożsamości [Akerlof, Kranton 2000] alokacja czasu w gospodarstwie domowym, w tym również sprawowanie opieki, jest zależna od tożsamości płciowej. Zgodnie z tym ujęciem podział obowiązków w gospodarstwie domowym jest w dużej mierze zdeterminowany rolą, jaką społecznie przypisuje się kobiecie i mężczyźnie. Płeć społeczna (*gender*) sprawia, że zarówno zadania, zwyczaje jak i postawy oraz obowiązki, są traktowane jako „męskie” lub „kobiece”. Czynności, które ludzie wykonują, skutkują symbolicznym przypisaniem ich do jednej z dwóch płci. Wykonując określone prace domowe, partnerzy potwierdzają swoją przynależność do jednej z tych dwóch kategorii, a każde z nich robi to, co „właściwe” dla jego płci.

W niektórych sytuacjach z perspektywy tożsamości wynikają inne konsekwencje dla podziału pracy w rodzinie niż z teorii wymiany, dostępności czy specjalizacji. Przykładowo dla zachowania swojej zagrożonej tożsamości żywiciela rodziny mężczyzna, który jest bezrobotny, podczas gdy jego małżonka pracuje zawodowo, nie będzie chętny do wykonywania „kobiecych” obowiązków, i to mimo tego, że ma więcej czasu (dostępność czasu), jest mniej efektywny na rynku pracy (specjalizacja) i posiada mniej zasobów (wymiana).

Spolecznie ukształtowane role płciowe często biorą swój początek z założenia, iż opieka nad dzieckiem jest w pewnym sensie uwarunkowana biologicznie. Zgodnie z tym dość powszechnie akceptowanym założeniem kobiety są naturalnie predysponowane do roli opiekuna i, w przeciwieństwie do ojców, częściej stawiają dobro innych członków rodziny przed swoim własnym [Blair-Loy 2003]. Perspektywa płci pozwala zrozumieć, dlaczego kobiety są gorzej traktowane przy podziale prac w gospodarstwie domowym. Zwykle przypadają im bowiem podstawowe, rutynowe zajęcia domowe: pranie, gotowanie, sprzątanie. Opieka nad dzieckiem, a szczególnie rutynowe czynności, takie jak zmienianie pieluszek, karmienie, ubieranie itp., zwykle przypisywane są kobietom, a to może powstrzymywać mężczyzn od wykonywania tych czynności, gdyż są „niemęskie”. Mężczyzna może bawić się z dzieckiem, zadbać o transport na zajęcia dodatkowe itp., ale nie zajmować się tym, co kojarzy się z obowiązkami kobiety. Niektórzy autorzy [Allen, Hawkins 1999] zwracają naszą uwagę, że czasami kobiety mogą być też niechętnie oddawaniu niektórych zadań w ręce mężczyzn, chcąc zachować swoją kobiecą tożsamość, ale też utrzymać określone przez siebie standardy i kontrolę nad wykonywanymi zadaniami. W tym przypadku bycie dobrą matką czy partnerką życiową jest potwierdzane przez czystość w domu, przygotowanie smacznych posiłków czy zadbanie o ubrania dzieci.

4. Podział opieki nad dzieckiem w gospodarstwie domowym – przegląd badań

Mężczyźni sprawują mniej opieki nad dziećmi niż kobiety. Jednakże liczne badania potwierdzają, że zwiększa się zarówno powszechność zaangażowania mężczyzn w sprawowanie opieki nad dzieckiem, jak i ilość czasu na nią poświęcana [Reich 2014]. Ojcowie nadal przeznaczają relatywnie mniej czasu na opiekę nad dzieckiem niż matki, ale różnica ta ulega stopniowemu zmniejszaniu w wielu krajach wysoko rozwiniętych [Gauthier i in. 2004], a odbywa się to głównie za sprawą znacząco rosnącego zaangażowania ojców. Różnice między płciami w odniesieniu do ilości czasu poświęcanego na opiekę nad dzieckiem są zwykle mniejsze w gospodarstwach, w których oboje partnerzy pracują zawodowo [Bianchi i in. 2000].

Pomimo zwiększania zaangażowania kobiet w wykonywanie pracy zawodowej, nie zauważa się istotnego zmniejszenia ilości czasu przeznaczanego na opiekę nad dziećmi. Wyjątkiem są kraje, w których czas poświęcany pracy zawodowej jest najdłuższy [Gauthier, DeGusti 2012]. Rodzice pracujący zawodowo starają się zachować czas poświęcany opiece nad dzieckiem na niezmiennym poziomie, co odbywa się głównie kosztem czasu na odpoczynek [Gauthier i in. 2004]. Ponadto okazuje się, że wywołany bezrobociem wzrost zaangażowania w opiekę nad dzieckiem jednego z rodziców nie prowadzi do zmniejszenia zaangażowania drugiego z rodziców [Pailhe, Solaz 2008]. Wyniki badań współczesnych rodziców wydają się skłaniać do wniosku, iż to rodzice, którzy pracują i zarabiają, relatywnie również najwięcej czasu poświęcają swoim dzieciom [Reich 2014; Pailhe, Solaz 2008; Guryan i in. 2008].

W sprzeczności wobec teorii dostępności czasu i specjalizacji są wyniki badań przeprowadzonych wśród francuskich rodziców. Okazało się, że utrata zatrudnienia, a co za tym idzie – zwiększenie dostępności czasu i zmniejszenie wkładu do dobrobytu gospodarstwa domowego (specjalizacja), skutkowały bardzo niewielkim wzrostem ilości czasu przeznaczanego na opiekę nad dzieckiem. Przy tym wspomniany wzrost dotyczył głównie dobrze wykształconych ojców, podczas gdy np. ojcowie z relatywnie ubogich gospodarstw domowych spędzali ze swoimi dziećmi najmniej czasu [Pailhe, Solaz 2008].

W debacie publicznej i naukowej często pokutuje przekonanie, że jest określona ilość czasu, który należy przeznaczyć na opiekę nad dzieckiem. Ilość ta zmienia się w zależności od wieku dziecka, liczby dzieci w rodzinie, stanu zdrowia dziecka itp. Upraszczając, można powiedzieć, że istnieje jakaś pula o bliżej niesprecyzowanej objętości, którą należy podzielić między opiekunów, stąd błędnie przyjmowane założenie, że jeżeli ojciec poświęci dziecku więcej czasu, jednocześnie „uwolni” od obowiązków matkę. W porównaniu ze swoimi ojcami i dziadkami współcześni mężczyźni spędzają więcej czasu na opiece nad dzieckiem [Bianchi 2000]. Nie zawsze jednak przekłada się to na wzrost udziału mężczyzn w sprawowaniu opieki, albowiem również kobiety spędzają na opiece nad dzieckiem więcej czasu niż dawniej [Baxter 2002]. A zatem w wymiarze absolutnym różnica między zaangażowaniem mężczyzn i kobiet w opiekę nad dzieckiem niewiele się zmniejsza. Można zatem wysunąć wniosek, iż podział opieki nad dzieckiem nie jest grą o sumie równej zeru. Zwiększa się czas poświęcany na zabawę oraz inne aktywności wymagające interakcji rodzica z dzieckiem [Gauthier i in. 2004]. Dostępność czasu z kolei wpływa na ilość czasu poświęcanego opiece [Reich 2014; Włodarczyk 2014]. Wielu ojców poświęca swój czas dzieciom głównie w weekendy, podczas gdy kobiety wykonują większość czynności rutynowych, koniecznych dla codziennego funkcjonowania dziecka i rodziny.

Opieka nad dzieckiem może przybierać dwie formy. Po pierwsze mogą być to czynności nakierowane na zaspokajanie fizycznych potrzeb dziecka – opieka fizyczna (karmienie, kąpanie, ubieranie, przewijanie pieluszek). Po drugie, opieka może mieć charakter interaktywny: rozmawianie, zabawa, wspólna nauka, czytanie dziecku itp. Współcześnie wielu ojców spędza więcej czasu ze swoimi dziećmi niż w przeszłości, ale nadal wykonywanie podstawowych czynności związanych z dbaniem o dziecko (mycie, karmienie, zmienianie pieluszek itp.) pozostaje głównie w gestii matek [Yoshida 2011]. Choć niektórzy mężczyźni twierdzą, że na równi ze swoim partnerkami zajmują się dziećmi, to w większości przypadków odgrywają oni rolę bohatera drugiego planu. To w pierwszej kolejności matki ponoszą ciężar odpowiedzialności za zaspokajanie codziennych, najbardziej podstawowych potrzeb dzieci.

Niektóre czynności związane z opieką nad dzieckiem mogą być postrzegane jako, ujmując eufemistycznie, niezbyt satysfakcjonujące, a przy tym ich wykonywaniu często towarzyszy niski prestiż. Skoro tak jest, to zarówno ojcowie, jak i matki będą dążyć do tego, by jak najrzadziej je wykonywać. Gdy jeden z partnerów nie pracuje zawodowo, przejmuje on od drugiego z partnerów głównie te najmniej cenione przez

rodziców zajęcia (np. transportowanie dzieci). Nie dzieje się tak w przypadku tych czynności, które cieszą się społecznym prestiżem. Nawet w przypadku zwiększenia się różnic w dostępności czasu między partnerami osoba mająca relatywnie mniej czasu nie jest skłonna zrezygnować z takich czynności, jak czytanie, uczenie się z dzieckiem czy uczestnictwo w wydarzeniach socjalizujących [Pailhe, Solaz 2008]. W tym kontekście należy podkreślić, że istnieje różnica między płciami, jeżeli chodzi o możliwość uniknięcia wykonywania nieprzyjemnych zadań. Mężczyznom częściej udaje się wynegocjować korzystne dla nich rozwiązania. Davis i Greenstein [2004] proponują dwa wytłumaczenia dla tego fenomenu: po pierwsze, społeczne oczekiwanie, że to mężczyzna zajmie się opieką, jest relatywnie słabsze, przez co łatwiej mu negocjować dobry dla niego podział zadań; po drugie, kobiety mogą czasami traktować bycie zastąpionym w sprawowaniu opieki jako drogę do utraty własnej tożsamości płciowej. Ponadto w literaturze można znaleźć sugestie, iż chęć sprawowania opieki nad dzieckiem bierze się z obawy przed utratą siły przetargowej w negocjacjach wewnątrz gospodarstwa domowego. Pozostawianie opieki nad dzieckiem drugiemu z rodziców oznacza symboliczne pozbawienie się prawa do decydowania w sprawach związanych z dzieckiem teraz i w przyszłości [Pailhe, Solaz 2008].

Kobiety opiekujące się dziećmi częściej łączą opiekę z wykonywaniem innych czynności (*multitasking*), co ogranicza możliwości sprawowania interaktywnej opieki nad dzieckiem [Craig 2006]. Poza tym matki wykonujące opiekę częściej niż ojcowie są z dziećmi same, częściej wykonują pracę fizyczną w czasie zajmowania się dzieckiem, częściej muszą stosować się do określonych wymagań czasowych [Craig 2006]. Dzieje się tak nawet wtedy, gdy oboje partnerzy pracują zawodowo. A to oznacza, że kobiety, które łączą pracę zawodową z opieką nad dzieckiem, w większym stopniu doświadczają ograniczeń czasowych niż ich partnerzy.

Mężczyźni różnią się od siebie, jeżeli chodzi o skłonność do wykonywania opieki. Wiele badań wskazuje, że ojcowie, którzy osiągnęli wyższy poziom edukacji, spędzają relatywnie więcej czasu ze swoimi dziećmi niż ci gorzej wykształceni [Gauthier i in. 2004; Sullivan 2004; Sayer i in. 2004; Sullivan i in. 2014]. Ponadto, choć generalnie mężczyźni rzadziej wykonują czynności, takie jak, karmienie, kąpanie, pilnowanie, to poziom ich wykształcenia okazuje się pozytywnie powiązany z wykonywaniem tych właśnie czynności [Gracia 2014].

Czas, który rodzice poświęcają na opiekę nad dzieckiem, może w sposób istotny wpłynąć na rozwój kapitału ludzkiego potomstwa. Zatem jako taki może być traktowany jako forma inwestycji w dziecko. Tym właśnie niektórzy autorzy [Bloemen, Stancanelli 2014; Guryan i in. 2008] tłumaczą fakt, że najlepiej wykształceni rodzice spędzają ze swoimi dziećmi najwięcej czasu. Przykładowo: wśród hiszpańskich ojców dzieci w wieku 3-5 lat ci o najwyższym poziomie wykształcenia spędzali ze swoimi dziećmi najwięcej czasu na interaktywnych zabawach o charakterze edukacyjnym [Gracia 2014]. Jeżeli do tego dodamy, iż ci sami rodzice również relatywnie najwięcej czasu spędzają, wykonując pracę zawodową, a przy tym najwięcej zarabiają (a zatem koszt utraconych korzyści jest dla nich najwyższy), zaobserwowana zależność wydaje się nieco zaskakująca. Dotychczasowe badania pozwalają sądzić, że o ile w przypadku

ojców poziom wykształcenia ma znaczenie dla ich zaangażowania w opiekę na dzieckiem, o tyle efekt ten jest silnie wzmacniany przez poziom wykształcenia ich partnerek [Gimenez-Nadal, Molina 2013; England, Srivastava 2013].

Obok wykształcenia tym, co różnicuje poziom zaangażowania ojców w sprawowanie opieki nad dziećmi, może być fakt biologicznego ojcostwa. Amerykanie, którzy byli wychowywani przez biologicznych ojców, częściej wskazywali, że bawią się ze swoimi dziećmi i dbają o zaspokojenie ich podstawowych potrzeb [Yoshida 2011]. Powodem może być fakt, że z powodu naturalnych więzi w porównaniu z ojcami nie biologicznymi (powtórne małżeństwo, kohabitacja) biologiczni ojcowie silniej inwestują w swoje dzieci.

5. Międzynarodowa analiza porównawcza stopnia feminizacji czynności związanych z opieką – badanie własne

Dane. W badaniu wykorzystane zostały dane pochodzące z projektu GGP [GGP 2014]. Program GGP dostarcza międzynarodowych porównawczych danych sondażowych ze szczególnym uwzględnieniem takich obszarów, jak: dzieciństwo, partnerstwo, przejście do dorosłości, aktywność ekonomiczna, relacje między płciami i pokoleniami, wyrażone w organizacji pracy płatnej i niepłatnej [GGP 2014]. Baza danych GGP dostarcza unikatowych danych na temat postrzeganego podziału czynności związanych z opieką nad dzieckiem w gospodarstwach domowych.

Metoda. Wskaźnik feminizacji – maskulinizacji. W celu porównywania krajów między sobą obliczony został wskaźnik feminizacji określonej czynności związanej z opieką nad dzieckiem. Wartości wskaźnika sięgają od -1 do 1, gdzie: (-1) oznacza całkowitą feminizację czynności (to kobieta wykonuje daną czynność zawsze), wartość 0 oznacza równość w podziale danej czynności, a 1 – całkowitą maskulinizację (to mężczyzna zawsze wykonuje tę czynność). Ważne zastrzeżenie: dla obliczania wartości wskaźnika nie wzięto pod uwagę par, w których określoną czynność zawsze lub zwykle wykonuje ktoś inny niż rodzice, oraz gdy dzieci wykonują tę czynność samodzielnie.

Czynności. Wartości wskaźnika zostały obliczone na podstawie odpowiedzi na pytanie: Kto w Pana(-i) gospodarstwie domowym wykonuje następujące czynności (obowiązki) związane z dziećmi? 1) ubieranie dzieci lub doglądanie, aby były odpowiednio ubrane (ubieranie); 2) usypianie dzieci i/lub doglądanie, aby poszły do łóżka (usypianie); 3) przebywanie z dziećmi w domu, gdy są chore (choroba); 4) zabawa z dziećmi i/lub spędzanie z nimi czasu wolnego (zabawa); 5) pomoc dzieciom przy odrabianiu pracy domowej (lekcje); 6) odprowadzanie dzieci do i ze szkoły, przedszkola, opiekunki czy na zajęcia pozalekcyjne (odprowadzanie).

Grupą badaną są rodzice żyjący we wspólnym gospodarstwie domowym, których najmłodsze dziecko nie ukończyło 14. roku życia. Zmienną zależną w badaniu jest wskaźnik feminizacji – maskulinizacji czynności związanych z opieką nad dzieckiem.

Dla porównania feminizacji opieki w rodzinach wyróżnione zostały cztery modele ekonomiczne rodziny: model 1 – oboje partnerzy pracują zawodowo; model 2 – kobieta pracuje zawodowo, a mężczyzna nie; model 3 – mężczyzna pracuje zawodowo, a kobieta nie; model 4 – oboje partnerzy nie pracują zawodowo. W dalszej części zaprezentowane zostały wyniki porównania średniej wartości wskaźnika feminizacji poszczególnych czynności.

Wyniki. Zgodnie z tym, co można było oczekiwać, biorąc pod uwagę to, jak wykonano przegląd dotychczasowych badań i teorii poświęcony opiece nad dzieckiem, zauważono, że zaangażowanie mężczyzn w wykonywanie opieki w znacznej mierze zależy od rodzaju czynności. W żadnym kraju i dla żadnej czynności średnia wartość wskaźnika feminizacji nie przekroczyła 0 (co by oznaczało, że mężczyźni częściej niż ich partnerki wykonują określoną czynność). Jednakże jeżeli porównamy poszczególne czynności między sobą, to we wszystkich badanych krajach różnice między partnerami są największe w zakresie ubierania dzieci i opieki nad dziećmi w czasie choroby. Na przeciwnym biegunie (najmniejszej feminizacji) znajdują się zwykle takie czynności, jak zabawa z dzieckiem i odprowadzanie dzieci do szkoły/przedszkola i na zajęcia pozalekcyjne.

Tabela 1. Feminizacja i maskulinizacja czynności związanych z opieką nad dzieckiem (średnia); skala: -1 – całkowita feminizacja, 1 – całkowita maskulinizacja

Kraje	Ubieranie	Uspianie	Choroba	Zabawa	Lekcje	Odprowadzanie
Australia	-0,72	-0,40	-0,70	-0,29	-0,48	-0,56
Austria	-0,75	-0,49	-0,79	-0,35	-0,66	-0,57
Belgia	-0,66	-0,37	-0,55	-0,16	-0,47	-0,38
Bułgaria	-0,77	-0,72	-0,83	-0,30	-0,51	-0,39
Czechy	-0,74	-0,60	-0,80	-0,38	-0,51	-0,54
Estonia	-0,65	-0,58	-0,80	-0,41	-0,51	-0,39
Francja	-0,68	-0,36	-0,62	-0,14	-0,44	-0,38
Gruzja	-0,89	-0,91	-0,84	-0,40	-0,66	-0,57
Niemcy	-0,77	-0,49	-0,76	-0,41	-0,62	-0,62
Węgry	-0,62	-0,52	-0,77	-0,17	-0,49	-0,39
Litwa	-0,77	-0,70	-0,81	-0,34	-0,51	-0,47
Holandia	-0,59	b.d.	-0,55	b.d.	b.d.	b.d.
Norwegia	-0,45	-0,15	-0,32	-0,08	-0,32	-0,18
Polska	-0,70	-0,54	-0,67	-0,33	-0,53	-0,43
Rumunia	-0,76	-0,71	-0,80	-0,27	-0,44	-0,42
Rosja	-0,78	-0,63	-0,84	-0,34	-0,53	-0,48
Średnia	-0,71	-0,55	-0,71	-0,29	-0,51	-0,45

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GGP.

Tabela 2. Podział obowiązków w parach (% wszystkich badanych par)

Kraje	Zabawa				
	całkowita feminizacja	silna feminizacja	równość	silna maskulinizacja	całkowita maskulinizacja
Polska	17	20	60	3	1
Gruzja	29	18	47	4	2
Norwegia	6	12	72	8	3
Ubieranie					
	całkowita feminizacja	silna feminizacja	równość	silna maskulinizacja	całkowita maskulinizacja
Polska	39	34	25	2	1
Gruzja	64	28	5	1	1
Norwegia	11	38	46	2	2

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GGP.

Warto zadać pytanie o to, co tak naprawdę oznaczają uzyskane wyniki feminizacji poszczególnych czynności w różnych krajach. Aby dać czytelnikowi lepsze zrozumienie tego, co kryje się za liczbami przedstawionymi w tab. 1, przedstawiano Polskę w porównaniu z Gruzją i Norwegią, tj. krajami skrajnie od siebie różnymi (tab. 2). Norwegia jest krajem, w którym poziom feminizacji poszczególnych czynności jest zwykle najniższy, ale nawet tam mężczyźni bardzo rzadko są głównymi wykonawcami opieki. W zaledwie jednej na dwadzieścia pięć norweskich par to mężczyzna zwykle lub zawsze pomaga dzieciom przy ubieraniu, podczas gdy kobieta robi to w niemal co drugim gospodarstwie domowym (tab. 2). Dane zgromadzone w tab. 2 pozwalają na dokonanie interesującej obserwacji, zarówno w Polsce, jak i w Gruzji, odsetek par, w których to głównie mężczyzna ubiera dziecko, jest bardzo podobny do tego obserwowanego w Norwegii. Podobnie jest we wszystkich pozostałych krajach. To z kolei pozwala na wniosek, że choć badane kraje różnią się poziomem feminizacji, przyczyną tych różnic nie jest zróżnicowanie odsetka par, w których następuje silna lub całkowita maskulinizacja określonej czynności. Feminizacja maleje głównie na skutek upowszechniania się równego podziału obowiązków między partnerów i ograniczenia wyłączności w wykonywaniu danej czynności przez kobiety, a nie dlatego, że mężczyźni częściej stają się ich głównymi wykonawcami. Potwierdzenie takiego wniosku znajdujemy, zarówno porównując między sobą kraje, jak i różne czynności w danym kraju (tab. 2).

6. Feminizacja opieki a ekonomiczny model rodziny

W celu porównania feminizacji opieki w rodzinach wyróżnione zostały cztery modele ekonomiczne rodziny: model I – oboje partnerzy pracują zawodowo; model II – kobieta pracuje zawodowo, a mężczyzna nie; model III – mężczyzna pracu-

je zawodowo, a kobieta nie; model IV – oboje partnerzy nie pracują zawodowo. W dalszej części tekstu zaprezentowane zostały wyniki porównania średniej wartości wskaźnika feminizacji poszczególnych czynności.

Tabela 3. Poziom feminizacji – maskulinizacji czynności związanych z opieką w zależności od ekonomicznego modelu gospodarstwa domowego; skala: -1 – całkowita feminizacja, 1 – całkowita maskulinizacja

Kraje	Ubieranie				Choroba			
	model 1	model 2	model 3	model 4	model 1	model 2	model 3	model 4
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Australia	-0,66	-0,28	-0,84	-0,63	-0,64	0,25	-0,91	-0,41
Austria	-0,70	-0,32	-0,80	-0,62	-0,69	0,11	-0,94	-0,80
Belgia	-0,62	-0,55	-0,82	-0,64	-0,49	0,32	-0,89	-0,52
Bułgaria	-0,73	-0,66	-0,81	-0,84	-0,82	-0,55	-0,91	-0,85
Czechy	-0,66	-0,19	-0,82	-0,69	-0,72	0,25	-0,93	-0,69
Estonia	-0,59	-0,52	-0,71	-0,55	-0,74	-0,52	-0,88	-0,66
Francja	-0,63	-0,34	-0,83	-0,73	-0,55	0,24	-0,89	-0,51
Gruzja	-0,83	-0,83	-0,91	-0,89	-0,80	-0,74	-0,87	-0,82
Niemcy	-0,74	-0,16	-0,84	-0,65	-0,69	0,25	-0,90	-0,59
Węgry	-0,51	-0,26	-0,70	-0,64	-0,68	-0,02	-0,92	-0,71
Litwa	-0,71	-0,53	-0,85	-0,77	-0,78	-0,26	-0,91	-0,83
Holandia	-0,54	-0,44	-0,69	-0,39	-0,48	-0,07	-0,70	-0,43
Norwegia	-0,43	-0,26	-0,55	-0,34	-0,25	0,04	-0,63	-0,31
Polska	-0,58	-0,44	-0,83	-0,72	-0,54	-0,10	-0,89	-0,68
Rumunia	-0,68	-0,68	-0,87	-0,77	-0,76	-0,28	-0,93	-0,76
Rosja	-0,74	-0,76	-0,81	-0,79	-0,80	-0,63	-0,92	-0,77
	Zabawa				Lekcje			
	model 1	model 2	model 3	model 4	model 1	model 2	model 3	model 4
Australia	-0,15	0,16	-0,29	-0,07	-0,39	-0,12	-0,48	-0,23
Austria	-0,25	-0,20	-0,40	-0,32	-0,62	-0,08	-0,73	-0,42
Belgia	-0,09	0,00	-0,27	-0,07	-0,43	-0,44	-0,56	-0,10
Bułgaria	-0,17	-0,10	-0,40	-0,44	-0,44	-0,38	-0,63	-0,54
Czechy	-0,24	0,13	-0,45	-0,30	-0,41	-0,24	-0,59	-0,52
Estonia	-0,31	-0,20	-0,47	-0,34	-0,45	-0,26	-0,50	-0,44
Francja	-0,11	0,00	-0,24	-0,06	-0,43	-0,15	-0,54	-0,35
Gruzja	-0,28	-0,16	-0,44	-0,38	-0,69	-0,42	-0,67	-0,61
Niemcy	-0,29	0,08	-0,49	-0,21	-0,57	-0,14	-0,70	-0,26
Węgry	-0,07	-0,10	-0,16	-0,15	-0,43	-0,33	-0,53	-0,40

Tabela 3, cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Litwa	-0,21	-0,10	-0,42	-0,38	-0,40	-0,30	-0,59	-0,56
Holandia	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Norwegia	-0,03	0,04	-0,09	-0,06	-0,29	-0,23	-0,42	-0,17
Polska	-0,17	-0,05	-0,44	-0,35	-0,41	-0,35	-0,66	-0,49
Rumunia	-0,16	-0,05	-0,40	-0,22	-0,36	-0,29	-0,56	-0,37
Rosja	-0,23	-0,19	-0,38	-0,34	-0,47	-0,52	-0,50	-0,58
	Odprowadzanie				Usypianie			
	model 1	model 2	model 3	model 4	model 1	model 2	model 3	model 4
Australia	-0,49	0,06	-0,69	-0,13	-0,28	-0,32	-0,41	-0,23
Austria	-0,51	0,11	-0,65	-0,43	-0,42	-0,26	-0,54	-0,38
Belgia	-0,32	-0,18	-0,56	0,00	-0,31	-0,43	-0,41	-0,60
Bułgaria	-0,30	-0,08	-0,53	-0,49	-0,65	-0,59	-0,79	-0,82
Czechy	-0,43	0,17	-0,65	-0,48	-0,52	0,11	-0,66	-0,57
Estonia	-0,28	-0,27	-0,44	-0,43	-0,50	-0,42	-0,65	-0,55
Francja	-0,30	0,24	-0,67	-0,38	-0,32	-0,27	-0,41	-0,43
Gruzja	-0,58	-0,42	-0,57	-0,55	-0,86	-0,86	-0,94	-0,89
Niemcy	-0,54	0,08	-0,74	-0,36	-0,41	-0,22	-0,51	-0,41
Węgry	-0,27	-0,02	-0,46	-0,46	-0,42	-0,29	-0,57	-0,51
Litwa	-0,36	-0,16	-0,60	-0,56	-0,63	-0,39	-0,76	-0,78
Holandia	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Norwegia	-0,15	-0,08	-0,21	0,47	-0,11	-0,23	-0,18	-0,09
Polska	-0,24	0,01	-0,68	-0,52	-0,42	-0,32	-0,65	-0,57
Rumunia	-0,26	-0,17	-0,64	-0,47	-0,62	-0,51	-0,84	-0,71
Rosja	-0,40	-0,47	-0,52	-0,49	-0,55	-0,50	-0,68	-0,70

Źródło: obliczenia własne.

Zgodnie z teorią specjalizacji i dostępności czasu należałoby się spodziewać, że w rodzinach, w których oboje partnerzy pracują zawodowo, i w rodzinach, w których żaden z partnerów nie pracuje zawodowo, podział zadań powinien być do siebie zbliżony. Ponadto, zważywszy na to, że w modelu I (oboje partnerzy pracują zawodowo) mogą występować różnice między kobietą i mężczyzną w długości czasu pracy (co wpływa na dostępność czasu) oraz dochodu uzyskiwanego na rynku (co z kolei sprzyja specjalizacji), należałoby się spodziewać, że w modelu IV (oboje partnerzy nie pracują zawodowo) wskaźnik feminizacji osiągnie wartość bardziej zbliżoną do zera (równość). Polska, obok Litwy i Bułgarii, to kraj, w którym poziom feminizacji każdej z opisywanych czynności dla par w modelu I jest większy niż w modelu IV. Innymi słowy, gdy oboje partnerzy pracują zawodowo, dzielą się opieką nad dzieckiem bardziej równo niż w sytuacji, gdy oboje nie pracują zawodowo. Na przeciwnym

biegunie znajduje się Australia – kraj, w którym niepracujący zawodowo rodzice dzielą się obowiązkami związanymi z opieką nad dzieckiem równiej niż ich rodzice pracujący zawodowo. Wyjaśnienie różnic między krajami wychodzi poza zakres tego artykułu, ale można pokusić się o wskazanie kilku potencjalnych wytłumaczeń. Po pierwsze, mogą to być zróżnicowane w różnych krajach oczekiwania kulturowe wobec mężczyzny i kobiet (perspektywa płci). W niektórych krajach bycie „męskim” silniej niż w innych krajach może się wiązać z niewykonywaniem czynności przypisywanych zwykle kobietom. Po drugie, zaobserwowane różnice mogą wynikać z różnic w strukturze porównywanych grup. Możliwe, że struktura par realizujących model I i model IV różni się między krajami, np. ze względu na wykształcenie ojców (a jak wskazano wcześniej, im wyżej wykształceni ojcowie, tym bardziej angażują się w opiekę nad dzieckiem). Po trzecie, odpowiedzi respondentów mogą dotyczyć formalnego zatrudnienia, a nie pracy zarobkowej w szarej strefie. Po czwarte, w modelu I feminizacja określonej czynności może zależeć od różnic w czasie pracy mężczyzny i kobiety (teoria dostępności czasu) i absolutnej ilości czasu pracy partnerów (zob. [Michoń 2015]). To tylko kilka potencjalnych wyjaśnień, które warto przetestować w przyszłości.

Feminizacja opieki dla wszystkich czynności jest najmniejsza, gdy mamy do czynienia z gospodarstwem domowym, w którym kobieta pracuje zawodowo, a mężczyzna nie jest zatrudniony, i największa, w gospodarstwach, w których sytuacja jest odwrotna: mężczyzna pracuje zawodowo, a kobieta nie. Zauważmy jednak, że gdy porówna się średnie dla modelu I (oboje pracują zawodowo) i modelem II (tylko kobieta pracuje zawodowo) różnice między nimi są mocno zróżnicowane. Feminizacja (np. dotycząca czynności ubierania dziecka) zmniejsza się bardzo znacząco w Australii, Austrii czy w Czechach i pozostaje niemal bez zmian w Gruzji czy w Rosji. Idąc dalej tropem porównywania modelu I i II, zauważmy, że zarówno w Polsce, jak i w innych badanych krajach feminizacja zmniejsza się najbardziej w zakresie pozostawiania z dzieckiem w domu w czasie choroby, a najmniej w odniesieniu do zabawy i odrabiania lekcji. W rodzinach, w których mężczyzna nie pracuje zawodowo, znacznie częściej przejmuje on na siebie obowiązek opieki nad chorym dzieckiem, co pozostaje zgodne teorią dostępności czasu czy teorią specjalizacji. Jednakże nawet w tej sytuacji (model II) w wielu krajach (w tym w Polsce) ta czynność pozostaje sfeminizowana. Podczas gdy w Australii, Czechach czy Norwegii niepracujący zawodowo ojcowie przejmują na siebie opiekę w czasie choroby, w Polsce, Bułgarii, Czechach czy na Litwie ciągle (średnio) głównym wykonawcą tej czynności jest kobieta.

7. Podsumowanie

Przetawione wyniki badań i analiza literatury pozwalają na wyciągnięcie wniosków dotyczących zarówno czynności związanych z wykonywaniem opieki, jak i krajów. Celem badania było wskazanie różnic w poziomie feminizacji/maskulinizacji zadań opiekuńczych w różnych krajach. W przekroju wszystkich badanych krajów najsil-

niej feminizacji podlegają takie obowiązki, jak: ubieranie i opieka nad dzieckiem w czasie choroby; najmniej – zabawa z dzieckiem i spędzanie z nim czasu wolnego.

Porównanie Polski z innymi krajami Unii Europejskiej pozwala dostrzec systematycznie występujące podobieństwa i różnice. W każdym z badanych krajów najmniej sfeminizowaną czynnością jest zabawa z dzieckiem. We wszystkich krajach ojcowie angażują się w nią najsilniej. Jednakże nawet w przypadku tej czynności istnieją znaczące różnice między krajami; wystarczy porównać Francję z Estonią. Największe różnice między krajami UE ujawniają się, gdy porówna się usypianie dzieci i opiekę nad chorym dzieckiem. W obu przypadkach Polska jest gdzieś na środku: pomiędzy Bułgarią i Rumunią z jednej strony a Belgią i Francją z drugiej strony. Spośród badanych krajów UE właśnie te dwa ostatnie wymienione kraje w największym stopniu realizują postulat równego podziału opieki nad dzieckiem. Francuscy, belgijscy i holenderscy ojcowie w największym stopniu uczestniczą w opiece nad dzieckiem, i to bez względu na rodzaj wykonywanej czynności. Na przeciwległym biegunie znaleźli się natomiast Niemcy, Austriacy oraz Litwini i Czesi. Ojcowie z tych czterech krajów najmniej angażują się w wykonywanie opieki nad dzieckiem. Zaobserwowane różnice mogą sugerować istnienie różnic kulturowych oraz społeczno-ekonomicznych między badanymi krajami, które oddziałują na podział opieki w gospodarstwach domowych. Identyfikacja tych różnic i wyjaśnienie ich wpływu może być przedmiotem dalszych badań.

Gdy pod uwagę wzięte zostaną wszystkie badane kraje, wówczas poza różnicami w stopniu feminizacji badane czynności różnią się również tym, jak bardzo ich podział w gospodarstwie domowym zmienia się w zależności od ekonomicznego modelu rodziny. Po pierwsze, dzięki dokonanej analizie dostrzegamy czynności, dla których poziom feminizacji jest bardzo wysoki, a różnice między modelami niewielkie. Ujmując to inaczej, stwierdzić można, że czynność taka jest zwykle wykonywana przez kobiety i nawet gdy tylko kobieta pracuje zawodowo, ciągle to ona pozostaje głównym wykonawcą tej czynności. Najlepszym tego przykładem jest ubieranie dzieci. Po drugie, można wyróżnić czynności, dla których poziom feminizacji ogółem jest bardzo duży (podobnie jak w przypadku ubierania), ale relatywnie znaczące są różnice między modelami. Oznacza to, że poziom feminizacji sprawowania opieki nad chorym dzieckiem jest wrażliwy na zmiany ekonomicznego modelu rodziny. Niepracujący mężczyźni, których partnerki pracują zawodowo, znacznie częściej przejmują na siebie zadanie opieki nad chorym dzieckiem niż mężczyźni, którzy pracują zawodowo. Po trzecie, wyróżniamy czynności, dla których poziom feminizacji jest relatywnie mały, a porównywanie go między krajami wskazuje na niewielkie zróżnicowanie. Najlepszym przykładem jest zabawa i spędzanie czasu wolnego z dzieckiem. Mężczyźni wydają się najchętniej uczestniczyć w życiu swojego dziecka właśnie poprzez wykonywanie tej czynności, a przy tym ich względne zaangażowanie pozostaje relatywnie najmniej zróżnicowane, gdy porównuje jego wielkość w różnych modelach rodziny.

Analiza porównawcza ujawniła istotne różnice między krajami, zarówno jeżeli chodzi o ogólny poziom feminizacji badanych czynności, jak i ich jego zróżnicowanie

w zależności od ekonomicznego modelu rodziny. Wśród badanych krajów można wyróżnić kilka typów. Po pierwsze, kraje, w których ogólny poziom feminizacji jest bardzo wysoki, a jego poziom jest podobny we wszystkich ekonomicznych modelach rodziny (Gruzja i Rosja). Po drugie, mamy do czynienia z krajami, w których (dla większości czynności) również poziom feminizacji badanych czynności nie zmienia się znacznie między modelami rodziny, ale jest on relatywnie bardzo niski (Norwegia). Po trzecie, jest trzeci typ, do którego należy Polska: są kraje, w których feminizacja badanych czynności jest umiarkowanie silna, ale zmiana modelu rodziny towarzyszy istotna zmiana poziomu feminizacji.

Literatura

- Akerlof G., Kranton R., 2000, *Economics and identity*, The Quarterly Journal of Economics, CXV(3), s. 715-753.
- Allen S.M., Hawkins A.J., 1999, *Maternal gatekeeping: Mothers' beliefs and behaviors that inhibit greater father involvement in family work*, Journal of Marriage and Family, 61(1), s. 199-212.
- Baxter J., 2002, *Patterns of change and stability in the gender division of household labour in Australia, 1986-1997*, Journal of Sociology, 38(4), s. 399-424.
- Becker G., 1981, *A Treatise on the Family*, Harvard University Press, Cambridge.
- Bianchi S.M., Milkie M.A., Sayer L.C., Robinson J.P., 2000, *Is anyone doing the housework? Trends in the Gender Division of Household Labor*, Social Forces, 79(1), s. 191-228.
- Bianchi S.M., 2000, *Maternal Employment and Time With Children Maternal Employment and Time With Children: Dramatic Change or Surprising Continuity?*, Demography, 37(4), s. 401-414.
- Blair-Loy M., 2003, *Competing devotions: Career and family among women executives*, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts.
- Bloemen H.G., Stancanelli E.G.F., 2014, *Market hours, household work, child care, and wage rates of partners: An empirical analysis*, Review of Economics of the Household, 12(1), s. 51-81.
- Craig L., 2006, *Does father care mean fathers share?: A comparison of how mothers and fathers in intact families spend time with children*, Gender & Society, 20(2), s. 259-281.
- Davis S., Greenstein T., 2004, *Cross-national variations in the division of household labor*, Journal of Marriage and Family, 66 (December), s. 1260-1271.
- Dommermuth L., Hohmann-Marriott B., Lappegard T., 2015, *Gender equality in the family and child-bearing*, Journal of Family Issues on-line, s. 1-22.
- England P., Srivastava A., 2013, *Educational differences in US parents' time spent in child care: The role of culture and cross-spouse influence*, Social Science Research, 42(4), s. 971-988.
- Gauthier A.H., DeGusti B., 2012, *The time allocation to children by parents in Europe*, International Sociology, 27(6), s. 827-845.
- Gauthier A.H., Smeeding T.M., Furstenberg F.F., 2004, *Are parents investing less time in children? Trends in selected industrialized countries*, Population and Development Review, 30(4), s. 647-672.
- GGP, *Generations and Gender Programme*, 2014, Generations and Gender Contextual Database, Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute (distributor), www.ggp-i.org/contextual-database.html (23.12.2014).
- Gimenez-Nadal J.I., Molina J.A., 2013, *Parents' education as a determinant of educational childcare time*, Journal of Population Economics, 26, s. 719-749.
- Gracia P., 2014, *Fathers' child care involvement and children's age in Spain: A time use study on differences by education and mothers' employment*, European Sociological Review, 30(2), s. 137-150.

- Guryan J., Hurst E., Kearney M., 2008, *Parental education and parental time with children*, Journal of Economic Perspectives, 22(3), s. 23-46.
- Lamb M.E. (red.), 2010, *The Role of the Father in Child Development*, 5th ed., John Wiley & Sons, Inc., Hoboken.
- Michoń P., 2008, *Praca matek w polityce krajów Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Michoń P., 2015, *Zatrzymana rewolucja? Zmiany w podziale pracy w gospodarstwach domowych. Międzynarodowe badania porównawcze*, Polityka Społeczna, nr 2, s. 27-33.
- Michoń P., 2016 (w druku), *Zabawa i rutyna. Podział czynności związanych z opieką nad dzieckiem w gospodarstwach domowych w Polsce*, Studia Oeconomica Posnaniensia.
- Pailhe A., Solaz A., 2008, *Time with children: Do fathers and mothers replace each other when one parent is unemployed?*, European Journal of Population, 24(2), s. 211-236.
- Pleck J., 2010, *Paternal involvement: revised conceptualization and theoretical linkages with child outcomes*, [w:] *The Role of Father in Child Development*, Lamb M. (red.), John Willey, New York.
- Reich N., 2014, *Fathers' childcare: The differences between participation and amount of time*, Journal of Family and Economic Issues, 35(2), s. 190-213.
- Sayer L.C., Bianchi S.M., Robinson J.P., 2004, *Are parents investing less in children? Trends in mothers' and fathers' time with children*, American Journal of Sociology, 110(1), s. 1-43.
- Schober P.S., 2012, *Paternal child care and relationship quality: A longitudinal analysis of reciprocal associations*, Journal of Marriage and Family, 74(2), s. 281-296.
- Sullivan O., 2004, *Changing gender practices within the household: A theoretical perspective*, Gender & Society, 18(2), s. 207-222.
- Sullivan O., Billari F.C., Altintas E., 2014, *Fathers' changing contributions to child care and domestic work in very low-fertility countries: The effect of education*, Journal of Family Issues, 35(8), s. 1048-1065.
- United Nations, 2011, *Men in families and family policy in a changing world*, United Nations. Division for Social Policy and Development, New York, <http://www.un.org/esa/socdev/family/docs/men-in-families.pdf>.
- Włodarczyk J., 2014, *Być tatą. Wyniki badania polskich ojców*, Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka, 13(3), s. 94-138.
- Yoshida A., 2011, *Dads who do diapers: Factors affecting care of young children by fathers*, Journal of Family Issues, 33(4), s. 451-477.